

O DILEMAH ETNOLOŠKEGA RAZISKOVANJA MED SLOVENSKO NARODNO SKUPNOSTJO NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM

Že od samega začetka etnološkega dela med slovensko narodno skupnostjo na avstrijskem Koroškem se mi zastavljata dve temeljni vprašanji. Prvo vprašanje se nanaša na predmete koroške ruralne kulture, ki sestavljajo Narodopisno zbirko Slovenske prosvetne zveze, s katero sem se natančno seznanila med pisanjem diplomske naloge v letih 1995-1996. Drugo, ki izhaja iz prvega, pa na sam cilj in pomen etnoloških raziskovanj v tem specifičnem dvojezičnem okolju, kjer so temeljni pojmi, s katerimi se kot etnologinja pri svojem delu srečujem, kot so narodna identiteta, ljudska kultura in tradicija, nosilci zelo specifičnih pomenov.

Ali je predmet ljudske kulture lahko nevtralen?

Če imamo "še tako dober namen", da se bomo pri svojem delu objektivno ukvarjali z vsemi vidiki predmeta in obdobja, iz katerega izhaja, zelo hitro spoznamo, da je to iluzija, ki za-kriva prav tisto, kar bi morala raz-kriti. Ko sem vsebinsko urejala zbirko in s predmeti postavila razstavo, sem se srečevala z njihovim precenjevanjem in tudi podcenjevanjem, le malokdo jih je sprejemal kot pokazatelje določenega in realnega obdobja v zgodovini koroškega kmečkega prebivalstva. Spoznala sem, da noben predmet ni nevtralen in da lahko od trenutka, ko ne služi več svojemu namenu in postane del zbirke ali muzealija, zakrito služi določenim ideološkim interesom. To je še posebej značilno za skupnosti, v katerih je nacionalni princip še posebej poudarjen.

Zgodovino in sestavo zbirke sem predstavila v eni od prejšnjih števil Glasnika. Naj na kratko predstavim še usmeritev lastnice zbirke, Slovenske prosvetne zveze iz Celovca, ene od obeh osrednjih kulturnih organizacij na avstrijskem Koroškem. Zbirka je bila namreč razlog, da je bila kupljena in prenovljena stara šola v Šentjanžu v Rožu in z adaptacijo v letu 1996 spremenjena v k & k - Kulturni in komunikacijski center. Čeprav, je bila zbirka, ki jo danes sestavlja 539 predmetov koroške ruralne kulture, vzrok za ureditev novih prostorov, pa že izbrano ime - Kulturni in komunikacijski center - pove, da je prostor namenjen zadovoljevanju različnih kulturnih interesov, kulturni vzgoji in izobraževanju, kakovostnemu preživljanju prostega časa, medsebojni komunikaciji, srečevanju in

sožitju in solidarnosti slovenskih ter nemških (in tudi drugih) prebivalcev dvojezičnega območja, in ne le ureditvi muzejskih prostorov.

Od vsega začetka je prevladovala ideja, da predmeti iz zbirke v novih prostorih ne bodo razstavljeni kot taki, temveč bodo le izhodišče za raziskovanje nekdanjega načina vsakdanjega življenja koroškega prebivalstva v njegovem dvojezičnem okolju in s tem tudi izhodišče za postavljanje tematskih razstav. Predmetom naj bi bili na podlagi predhodnih raziskav s postavitvijo v prostor in čas odvzeti njihovi za-kriti simbolni pomeni. Le na tej podlagi bi lahko izrabili vso njihovo informacijsko-komunikacijsko sposobnost in jih uporabili kot sredstvo za seznanjanje s širšimi socialnimi, gospodarskimi in kulturnimi razmerami, v katerih je živelo in ustvarjalo slovensko prebivalstvo na južnem Koroškem.

Še do pred kratkim je bilo ukvarjanje z ljudsko kulturo, materialno in socialno ter duhovno temelj (skoraj) vsemu ustvarjanju slovenskih kulturnih društev na avstrijskem Koroškem, in dolgo tudi ekvivalent za celotno kulturno ustvarjanje. Ker pa lahko le nepolitično in neideološko utemeljena kultura v sebi združuje različne ideje, zvrsti, usmeritve in jezike, je prav, da strokovno ukvarjanje z ljudsko kulturo postane le eno od področij ustvarjanja. Kulturno ustvarjanje mora namreč izhajati iz širših in manj obremenjenih opredelitev ustvarjalnih posameznikov, kot je pripadnost posameznemu narodu.

Tudi odgovor, da so posamezni elementi ljudske kulture med pripadniki narodne skupnosti povezovalni element sam po sebi, je vprašljiv, saj nič ne vsebuje pomena samega na sebi, temveč je odvisno zgolj od pomena, ki mu ga pripišemo. Kadar temelji

predvsem na poudarjanju tradicionalnih vrednot kot na nečem večnem, nedotakljivem in predvsem naravnem, lahko ljudska kultura v skupinah, kot je narodna skupnost, prevzame vlogo moči in s tem nadzora. Kadar pa se uporablja kot element medsebojnega povezovanja z drugačnimi drugimi ali za kreativnost posameznikov (Bausinger 1996: 291), je njen cilj povsem drugačen. V tem primeru se lahko posamezna skupina prek elementov ljudske kulture pozitivno potrjuje. Torej: ukvarjanje z elementi ljudske kulture, ki je odprto, kot komunikacija, dialog, izmenjava, način ustvarjalnosti, razumevanja preteklosti kot zgodovinskega dejstva, in ne kot način utrjevanja in ohranjanja tradicije ter kot temelj zapiranja med sebi enake.

Ukvarjati se z elementi ljudske kulture kot zgolj z nečim, kar je v preteklosti resnično obstajalo in delovalo, je v današnjem času povsod tam, kjer se ljudsko kulturo enači z nacionalno kulturo, ki je s tem nosilka posebnih simbolnih pomenov, težko. Edina pot je prikazovanje načina življenja v zelo določeni, in ne neki imaginarni, preteklosti ter raz-krivanje simbolnega pomena obravnavanih elementov ljudske kulture. Kar seveda ni enostavno, saj so simboli pomeni neoprijemljivi in globoko vtankani v dožemanje vseh nas, nezavedno napeljujejo na trajanje, skupne vrednote, nacionalni duh, skupni izvor, pripadnost, skupno religijo, kulturo, skratka neko idealizirano podobo "skupne preteklosti". Kljub svoji neoprijemljivosti pa pri ljudeh vzbujajo občutek pripadnosti in zadovoljujejo potrebo po varnosti.

Raziskovalci kot branilci iluzij

Vsi na podlagi nacionalnega opredeljeni pojmi so na prvi pogled neproblematični in v vsakdanjem razumevanju pomenijo nekaj "naravnega in s tem tudi stalnega in nespremenljivega". Žal pa se, če jih kot take uporabljamo tudi raziskovalci vsakdanjega življenja, izkaže, da se - če izhajam iz razmišljanja nemškega etnologa Hermanna Bausingerja (1996: 289) - prav z našim delom nezavedno in kljub najboljšim nameram tlakuje tista pot, ki bi jo morali kot poznavalci dinamike razvoja globoko raz-kopati. Etnologinje in etnologi (ter vsi, ki raziskujejo na nacionalni pripadnosti utemeljene teme) se po njegovem mnenju pri raziskovanju preteklosti narodne skupnosti premalo poglobimo v specifične

pomene pojmov, kot so ljudska in nacionalna kultura ter nacionalna in kulturna identiteta, in jih uporabljamo preveč nekritično.

S temi pojmi se bom na tem mestu ukvarjala le toliko, da mi bo omogočen pogled izza nekaterih "samoumevnosti", s katerimi se srečujem pri svojem delu in ki jih občutim kot dileme. Čedalje bolj se zavedam dejstva, da tudi raziskovalec, ki se kar se da objektivno ukvarja s temo, kot je (ljudska) kultura, vendar pa pojmov, ki jih uporablja, ne interpretira, s tem ohranja "samoumevne" iluzije. Zavedati bi se morali, da pripoznavanje ljudi po nacionalnem principu ni nekaj, kar se je moralo v razvoju človeške družbe nujno zgoditi, da v tem ni nič nujnega in s tem naravnega. Se pa v trenutku, ko se družba kot skupaj živeča množica ljudi, kot pravi Bernhard Giesen (1991, v: Niedermüller, 1994: 23), z definiranjem svoje lastne kulturne podlage transformira v narod, ustvari nujna povezava med narodom in nacionalno kulturo, ki nujno konstituirata drug drugega. In kot poudarja Peter Niedermüller (1994: 22), je simbolne dimenzije nacionalizma možno odkriti le z interpretacijo tistih družbenih in kulturnih medijev, skozi katere se narod oblikuje kot narod. To pa so že področja našega delovanja.

O tem, kdaj in kako se je začela pri slovensko govorečem prebivalstvu na južnem Koroškem prebujati zavest o povezavi njihovega jezika in kulture s slovensko nacionalnostjo ter da sta bila slovenski in nemški jezik vse do sredine prejšnjega stoletja na južnem Koroškem le stanovski merili, je pisal socialni zgodovinar Andreas Moritsch (1997: 45-52). Trdi, da je bil prvi val nacionalne slovenizacije širokih plasti slovensko govorečega prebivalstva politično utemeljen s konservativno-klerikalnimi cilji. Sprva je bilo merilo nacionalne pripadnosti le politično instrumentaliziran jezik, s katerim se je širila literarna nacionalna kultura, počasi pa je to zajelo tudi elemente lokalne in regionalne ljudske kulture. Predvsem pa Moritsch poudarja, da se moramo pri ukvarjanju z nacionalno opredeljenimi temami zavedati, da je nacionalizem z vsemi svojimi posledicami zgodovinski pojav 19. stoletja.

Raziskovanje ljudske kulture in jezika med slovensko narodno skupnostjo le zaradi njenega ohranjanja ne bo spremenilo smeri razvoja. Lahko seveda ponavljamo za drugimi, da je koroških Slovencev čedalje manj, vendar bomo prav z ohranjanjem naredili največ škode. Pred kratkim je

Mladen Dolar (1999: 7) zapisal, da nič ne ogroža identitete bolj kot prav govorjenje o njenem ogrožanju, vse tisto torej, kar se oklepa fiksnosti svojega merila. Trdi namreč, da za identiteto nikakor ne zadošča opiranje na tradicijo, prepoznavanje v izročilu, zakoličenje domačega in avtentičnega. Za vsako identiteto je namreč potrebno določeno dejanje, ki zahteva odmik od dotlej znanega in našega, prerezanje niti, ki ljudi vežejo na korenine, potujitev vsega dotlej domačega. Dolarjeva teza je, da so bile vse bistvene točke, na katere se opira slovenska nacionalna identiteta, prav točke prekinitev z avtohtonostjo. Vse tisto, kar ustvarja slovensko identiteto, je prav niz rezov, ki so vsakič znova pretrgali s kontinuiteto. Po njegovem ostanemo identiteti zvesti le tako, da jo v določenem pomenu izdamo.

Zato prav ohranjanje tradicionalnih vsebin in upiranje vsemu živemu, novemu in sodobnemu zgreši svoj cilj. Značilnost nacionalno utemeljenih skupnosti srednjeevropskega prostora je, da ne temeljijo na so-bivanju in solidarnosti med seboj različnih posameznikov, temveč na simbiotični povezavi na temelju nacionalne pripadnosti povezanih posameznikov. Šele odmik in prekinitev s skupnostjo, ki pripisuje identiteto in zavzetje neodvisne pozicije z izbiro tistih identitet, ki jih želimo izpolnjevati, lahko simbiotično skupnost spremeni v sodobno.

Sodobna družba v nasprotju s tradicionalno namreč temelji na pridobitvi, in ne na pripisu, to je dedovanju družbenih značilnosti (Reiterer, 1994: 44). To pomeni, da - če posamezniku preprečujemo, da sam določa, katere vloge želi izpolnjevati in katerih ne - s tem kršimo temeljne človekove pravice do izbire, ki jih ideologija tradicionalnih družb, ki je temeljila na odvisnosti, ni poznala.

Seveda bi se na podlagi zapisanega na tem mestu dalo zavrnilo tudi idejo o "skupnem slovenskem kulturnem prostoru" in "skupni narodni identiteti Slovencev", kar je oboje vprašljivo in nemogoče prav zaradi dolgoletnega zelo raznolikega zgodovinskega razvoja in načina življenja Slovencev v Sloveniji in zunaj njenih meja. Pri slednjih se je identiteta oblikovala s sobivanjem z večinskim prebivalstvom v drugačni družbeni ureditvi.

Rada bi poudarila, da se zavedam vseh slabih izkušenj koroških Slovencev v preteklosti in da enakopravnost na vseh področjih še zdaleč ni dosežena, vendar pa bi prav te izkušnje za vse prebivalce dvojezičnega okolja morale postati temelj drugačnega medsebojnega bivanja in

povezovanja. Žal vsako vztrajanje na mitih preteklosti na eni ali drugi strani odmika solidarnost in spoštovanje drugačnosti drugih kot opcijo bivanja.

Sklep

S predmeti v zbirki se lahko ukvarjam "objektivno" šele od trenutka, ko sem zares sprejela, da to ne morejo biti. Nič več jih ne "zagovarjam" pred precejevanjem ali podcenjevanjem. Časa, v katerem živim, ne morem spremeniti, globoko zasidranega razvrščanja ljudi in stvari po nacionalnem principu še manj, v moji moči je le razkrivanje navidezno trdnih in večnih resnic namesto njihovega za-krivanja.

Viri in literatura:

BAUSINGER, Hermann, (1996): Concluding remarks. V: War, exile, everyday life. Cultural Perspectives. Institute of Ethnology and Folklore Research. Zagreb, str. 287-291.

DOLAR, Mladen (1999): O nacionalni substanci. V: Delo, 3. 5. 1999. Ljubljana, str. 7.

MORITSCH, Andreas, (1997): O ljudski, narodni in nacionalni kulturi na primeru Južne Koroške. V: Koroški koledar, 1997. Slovenska prosvetna zveza. Celovec, stran 45-52.

NIEDERMILLER, Peter, (1994): Politics, Culture and Social Symbolism. Some Remarks on the Anthropology of Eastern European Nationalism. Ethnologia Europaea 24, str. 21-33.

REITERER, Albert F., (1994): Med politično kulturo in državno institucijo. Pogoji sožitja večine in manjšin. V: Koroški koledar, 1994. Slovenska prosvetna zveza. Celovec, str. 43-44.

Helena Rožman

" Z VESELJEM PRIČAKOVALI SO SREJANI GA DOMA " 1

K odločitvi o pripravi prispevka o prangerjih me je vzpodbudil članek ge. Vere Poličnik, ki je v zadnji številki Glasnika SED pisala o obravnavani tematiki v luči srečanj krajev, v katerih imamo še danes ohranjene sramotilne stebre ali druga sramotilna kazenska sredstva. S prangerjem v Podsredi, ki je nekako v središču mojih razmišljanj, sem se ukvarjala v začetku devetdesetih, ko je na njem potekal konservatorski poseg.

Sramotilne kazni so zavzemale pomembno mesto med kazenskimi sredstvi nižjega sodstva. Dejstvo je namreč, da so bili prestopki lažjega značaja pogostejši kot težji. Prestopnik te kategorije je bil javno izpostavljen - priklenjen k steni, sramotilnemu stebri, križu, izpostavljen na sramotilnem odru, zaprt v norčevsko kletko, posajen na osla, klado, sramotilno klop, vpet v trlico, ...

Dr. Josip Mal pravi v svojem delu Stara Ljubljana in njeni ljudje: "Ljudska domišljija in šegavost si je izmišljala vse mogoče, da bi mik kaznovanja povečala v naslado številnih opazovalcev, ki jih je bil zapostavljeni grešnik kdaj opeharil ali razžalil. " ... In nadaljuje: " Da je bila sramota čim bolj poznana, so kazni izvrševali zlasti ob tržnih dneh, včasih so z godbo naravnost vabili ljudi, da so si ogledali obsojenca in ga pomagali javno sramovati (v uradnem izrazoslovju so dejali, da je smel vsakdo " njegovo čast obrezati ")."

Kdaj in kje so prvič uporabili pranger kot instrument kaznovanja, je iz zgodovinskih virov skoraj nemogoče ugotoviti. Letopisi nam odkrivajo, da je bila njihova uporaba

razširjena že v 12. in 13. stoletju. Kazni na sramotilnih kazenskih sredstvih so zadajali do konca 18. stol., v nekaterih mestih pa

Pranger v Podsredi, februar 1991, foto F. Zidar, fototeka Kozjanskega parka